

Farkas Péter

Társadalmi igazságosság és szociális szeretet

Bevezetés

Az szociális szakemberek többsége körében nem általánosan ismertek a szociáletika alapelvei és elemi értékei. A szerző célja, hogy az egyház társadalmi tanításának fontosabb megfigyeléseit közkinccsá tegye oly módon, hogy az alapvető értékeket és elveket a szociális problémákra adott válaszokkal összekapcsolva mutassa be.

Emellett közismert, hogy a történelmi egyházak vezetői fontos társadalmi kérdésekben megszólalnak. Így tesz Ferenc pápa is, aki „Ez a gazdaság öl” című kötetében súlyos megállapításokat tesz. Amikor a kötetet a figyelmükbe ajánljuk, tekintsék e tanulmányt mintegy a könyv rövid alapozásának.

Társadalmi igazságosság

Az igazságosság ősi alapelve, a természetes erkölcsi törvény kifejezetten közösségi vonatkozású tételei Aquinói Tamás megfogalmazásában: „Mindenkinek add meg, amivel tartozol, és ne vedd el, ami nem a tiéd.”¹

Elsőként Platon fogalmazta meg úgy, hogy az államtanában szervesen kapcsolódott az etikai és a jogi alkalmazása. Az erkölcs azonban megelőzte a jogot. A meghatározás első fele – *sum quique* – a római jogásztól, Ulpianustól származik. Ebből következik, hogy: add vissza, „amit mástól elvettél.”

A katolikus erkölcssteológia sarkalatos erénynek tekinti az igazságosságot, mely arra teszi a személyt, hogy a hit által megvilágított és a szeretettel párosult okosság mértéke szerint adjuk meg mindenkinek és mindennek azt, ami megilleti.²

Az igazságosság tehát erény, mely az ember személyes közreműködése révén bontakozik ki. Az igazságos magatartás aktív formái mellett azonban szerepe lehet az igazságtalanságok passzív

megtapasztalásának is. Így a készség egyben sajátos „érzék” is jelent a személyiségben, amikor az igazságosság érvényesítéséről van szó.

Az igazságosság olyan erény, amely arányosan rendezi Isten és ember, illetve ember és ember között a helyes viszonyt. Valójában a tízparancsolat erkölcsi törvénye is erre épül: add meg Istennek, ami neki jár, és az embernek biztosítsd a jogait, ha azt akarod, hogy veled szemben is igazságosak legyenek.

Az igazságosság lehet egy személy tulajdonsága, és lehet szociális állapot. Szociális igazságosságon azt az átfogó igazságosságot értik, amely a közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalomszerkezetből következik.

A keresztény társadalometika a szegények védelméből indul ki, a szegények iránti elköteleződés értelmében törekszik a szociális igazságosságra.

1. Szociális igazságosság és a közjó

A közjó a társas élet azon feltételeinek összességét jelenti, melyek között az emberek sokrétűen és szabadabban valósíthatják meg önmagukat: lényege elsősorban az emberi személy jogainak és kötelességeinek kimutatása és védelme.³ Ennek alapján a közjó elvének van egy tartalmi értékdimenziója (a személy jogai és kötelességei) és egy intézményi vonatkozása (a feltételek összessége, mely elsősorban az állam legitimitását és kötelességeit szabja meg, de azt egyben korlátozza is).

A közjó elve alapján az államot csak legutolsósorban, ám mégis döntő módon megilleti az az általánosan elfogadott kompetencia, hogy a különböző érdekeket és tevékenységeket úgy egyeztesse, hogy azok mindenki javát szolgálják. Az egyes emberek jóléte, boldogsága nem mindentől független valami,

hanem a társadalom általános jólététől függ. Mivel a közjó nem a megvalósított egyéni érdek pusztá összeadásának révén jön létre, annak olyan rendjére van szükség, mely integrálja az egyes ember teljesítményét és elvárásait, valamint igazságosan kiegyenlíti őket. Léteznek ugyanis jogos kívánalmak, melyek a hatalom útján sem meg nem szervezhetőek, sem meg nem valósíthatóak. Az „erősebb joga” nem a sokgyermekes családok, a munkanélküliek vagy a meg nem született gyermekek oldalán áll. Az állam a közjó szolgálatában mindenekelőtt a gyengék pártján áll, akik nem rendelkeznek különösebb teljesítőképességgel.

Míg a csoportok és társadalmi testületek többnyire csak tagjaikat képviselik, az állam a minden polgár számára fontos közjóra hivatkozhat. Annyiban szolgálja a közjót, amennyiben szervezeti intézkedéseket hoz, és megteremti a jogrend azon feltételeit, amelyek között minden egyes ember és csoport békésen megvalósíthatja érdekeit, és élvezzi jogait.

A szociális igazságosság tehát nem más, mint a társadalom organikus szerkezetéből folyó természetjogi követelmény, amely a tagok, egyének és csoportok részéről a közösség egésze javának biztosítását kívánja meg. A szociális igazságosság az a természetjogi norma, melyhez a társadalmi be rendezkedésnek, elsősorban törvényhozásnak alkalmazkodnia kell, mely a természetjogi igényeket és köteleességeket minden viszonylatban biztosítja.

Egyén és közösség egymásra van utalva. Csak ha közreműködésével hozzájárul az egyén a közjóhoz, biztosítható részére az egyéniség kifejlesztésére kedvező társadalmi környezet. A szociális igazságosság épp azzal válik az emberi szolidaritás kötelékévé, hogy az értelmes természetnek megfelelő emberiség eszméjének irányítása mellett a közösség és az egyén jogát egymással összhangba hozza.⁴ A szociális igazságosság oly jogrendet tételez fel, amely a sokrétű emberi kultúra különböző területein az egyensúlyt fenntartja, minden igazi érték kibontakozását lehetővé teszi, s a társadalom tagjainak egymáshoz való viszonyában a jogokat és köteleességeket egymással arányba hozza.

A szociális igazságosság követelményei a törvényes szabályozást megelőzően is fennállnak, teljesülésük módja az egyénre van bízva, míg azt a törvény pontosan körül nem írja. De a szociális igazságosság nevében emelhető igények csak a törvényes hatalom útján érvényesíthetők.

2. Az igazságosság elvei és fajtái

A Bibliában az igazságosság az a helyes cselekedet, ami magában foglalja a jótékonyt, a caritást, azt, hogy a gyöngébbeket nem szabad elnyomni.

Az Ószövetség népe számára Isten állandóan említett tulajdonsága az igazságosság (vö. Mtörv 23,21; Bir 5,11; Mik 6,3; Jer 9,23; 11,20).⁵ A messiási jövendölések egyik jellemző motívuma: a Megváltó úgy jön el, hogy majd igazságot szolgáltat az elnyomottaknak (vö. Iz 9,6; Jer 23,5; Zsolt 45,4). Az Újszövetségben Szent Pál hasonló kifejezésekkel beszél Isten igazságos ítéletéről (vö. 2 Tesz 1,5; Róm 2,5).

Platón az igazságosság fogalmát a messi multból származónak mondja. A fogalom lényege: kinek-kinek meg kell adni a magáét. Minden jogtalanság abban áll, hogy elveszik vagy megtagadják az embertől a sajátját, és hogy ez nem a szerencsétlenség következménye, hanem egy másik ember tette.⁶ Platón a természeti törvényt az igazságosság kifejeződéseként fogalmazza meg.

Arisztotelész különbséget tesz a természet szerinti igazságosság és a pozitív jog igazságossága között.⁷ A természet szerint igazságos a pozitív jog felett áll. Az előbbi abszolút jog, az utóbbi partikuláris. A szerző a Nikomakhoszi Etika 5. könyvében, amelyet az igazságosságnak szentel, különbséget tesz általános és részleges igazságosság között. Az általános a városállami közösségben éretnyes életet élő ember törvénykövető igazságossága. A részlegest csere- és osztó igazságosságra osztja a görög gondolkodó.

A római jogtudós, Ulpianus úgy határozza meg az igazságosságot, hogy az tartós akarati állásfoglalás, tehát maradandó szándék, mely arra irányul, hogy mindenkinek megadja azt, ami megilleti⁸ (constant et perpetua voluntas ius suum quique tribuendi).

Közismert Szent Ágostonnak azon megállapítása, hogy igazságosság nélkül állam, politikai közösség nem állhat fenn: ha nincs bennük igazságosság, mi mások az országok, mint nagy rablóbandák?⁹

Sevillai Szent Izidor méltányosság-definíciójában kijelenti, hogy az méltányos, ami természet szerint igazságos.

A katolikus erkölcstan az igazságosságot Aquinói Szent Tamás nyomán sarkalatos erénynek tartja, amely arra készíti az embert, hogy a hit

által megvilágított és a szeretettel párosult okosság mértéke szerint megadja azt, ami megilleti (vö. Summa theol. I–II., q 21 a.1.).¹⁰

Az igazságosság szerző által tárgyalt dimenziói a következők: az egyes emberek viszonya egymáshoz, a szociális egész viszonya az egyénhez, valamint az egyén viszonya a szociális egészhez. Az angyal doktor szerint akkor uralkodik igazságosság egy államban, ha az előbb felsorolt dimenziók mindegyikében az igazságosság uralkodik, tehát az egyének viszonyában a kölcsönös vagy csereigazságosság, a második relációban az osztó igazságosság, és a közösség tagjainak viszonyában a szociális egészhez a törvényes, általános igazságosság.

Ezek után áttekintjük az igazságosság elveit és fajtáit.

Osztó igazságosság (iustitia distributiva)

Megadni mindenkinek az őt illetőt, ami neki jár, amihez joga van vagy ami megilleti – az igazságosság egyik legrégebbi és leghatásosabb elve. Az elv a közösség tagjai egymás közti viszonyát, a vezetők és vezetettek jogait és kötelességeit szabályozza, a közös javak és a közterhek igazságos elosztását.

Csereigazságosság (iustitia commutativa)

Itt egyrészt minden egyes emberi személy azonos emberi jogának tiszteletéről van szó a társadalmi együttműködésen belüli szerződések esetében, másrészt a társadalmi csoportok közötti szerződési és cserefeltételek tisztességes voltáról.

Míg az osztó igazságosság az „adni kell” vagy a „tégy jót” elve alapján szerveződik, addig a csereigazságosság a „nem elvenni”, „nem ártani” elvére épül. Az előbbi a javak meghatározott szempont vagy elv szerinti kíváncs, tehát igazságos elosztását tartja szem előtt, míg az utóbbi a javak (tulajdon vagy szabadság) már létező elosztásának védelmét megvalósító cselekvést, illetve törvényt tekint igazságosnak.

Résztvételi igazságosság (iustitia contributiva)

Itt a közjó alakításában való aktív részvételtől van szó. Az egyén köteles aktívan részt venni a társadalmi életben, a társadalomnak viszont az a kötelessége, hogy lehetővé tegye az egyén számára ezt a részvételt.

Eljárási igazságosság (iustitia legalis)

Míg az előbbi igazságossági fajták esetében a szociális igazságosság materiális aspektusáról

van szó, addig itt a formális oldalról, vagyis a joggyakorlat és a jogérvényesítés tisztességességéről beszélünk. Idesoroljuk többek között a jogalkalmazás pártatlanságának, az ártatlanság vélelmének és a visszamenőleges hatály alkalmazhatóságának elveit. Ez az elv megköveteli a közjót szolgáló igazságos törvények megalkotását, egyben a közösség tagjainak törvényhűségét.

A keresztény szociális tanítás neves képviselői, így O. Nell-Breuning, J. Messner, J. Pieper, W. Huber a szociális igazságosság sajátos területét a társadalmi és gazdasági életben jelölték meg. A kölcsönös jogok és kötelességek abból fakadnak, hogy az emberek közösséget alkotnak. Ez a szociális igazságosság magva.

3. Liberális igazságosságelméletek

Itt nem törekszünk átfogó elemzésre, csupán néhány mai gondolkodó elméletét mutatjuk be vázlatosan. Egyedül Rawls igazságosságkonceptiójáról ejtünk némileg bővebben szót.

A liberálisok számára a legfontosabb érték az egyéni szabadság, ebből levezetve a társadalmi igazságosság számunkra nem elfogadható. Egy ilyen radikális liberális álláspontot foglal el Róbert Nozick az *Anarchy, State and Utopia* című munkájában (1974). Az egyéni szabadság alapja szerinte a tulajdon, az azzal való rendelkezés szabadsága, s a modern társadalom legfontosabb intézménye: a piac. A piac személytelen erő, működése mintegy a természeti törvényeknek felel meg. Nem igazán veszi figyelembe azt, hogy így az állam nem lenne képes adózni, s ez végső soron belső ellentmondáshoz vezetne, hiszen ilyen módon a tulajdon biztonságának a megvédésére sem lenne képes.

F. A. von Hayek a szociális igazságosságot „délilábnak” nevezte, úgy vélte, hogy „szabad társadalomban a társadalmi igazságosság tartalmatlan ideológiai lidércnyomás (Hayek 1984). Véleménye szerint a gazdasági hatékonyság kizárja a piac mindennemű korlátozását. Szembefordul minden beavatkozó fiskális és monetáris politikával, egészen odáig elmegy, hogy javasolja a pénzügyi állami monopóliumának feladását. Hayek elmélete a procedurális igazságosságelméletből indul ki, és úgy véli: az alapjogok maguk is az univerzalizálható

igazságosság kérdésével függnek össze. A közösségi döntésekről szóló ilyen irányú gondolatai bizonyos mértékig előrevetítik Rawls elméletét is.

Ronald Dworkin a *Taking Rights Seriously* (1978) című munkájában a kanti álláspontból kiindulva a középpontba nem a szabadságot, hanem az egyenlőséget állítja. Minden embernek egyenlő, az erkölcsi szubjektum méltóságából fakadó, elidegeníthetetlen joga van arra, hogy tekintettel legyenek érzékenységre, és ne okozzanak neki elkerülhető szenvedést, valamint hogy tiszteljék másokkal egyenlő értelmi képességét az igazság eldöntésére és a jó megállapítására – vallja a szerző.

Dworkin az egyenlőség követelményét nem az egyén részesedésére alkalmazza a javak körüli osztozkodásnál. A részvétel egyenlősége olyan döntésekre vonatkozik, amelyek a jó megállapításával kapcsolatosak. Ugyanakkor nem számol azzal, hogy cselekedeteink célját ugyan magunk választjuk meg, ámde a cselekedet értelmét illetően egyetértésre kell jutnunk. Akkor járunk el értelmesen, ha helyesen számolunk azzal az értelemmel, amit tetteinknek mások tulajdonítanak. Dworkin gondolatmenetében az erkölcsi lét elsődleges fogalma a szabály. A jellembeli tulajdonságokat csak azért fogják értékelni, mert ezek vezetnek el bennünket ahhoz, hogy megfelelő szabálykészletet kövessünk.

John Rawls *Az igazságosság elmélete* (1971) című koncepciója egy új perspektívájú társadalmiszervezés-teórián alapul. Álláspontja szerint igazolhatóknak tekinthetők az igazságosság mindazon elvei, melyeket értelmes és szabad emberek mintegy közmegegyezéssel, saját jól felfogott érdekükben, de etikailag fair módon elfogadnak.

A következő elvekre az eredeti helyzetben a tudatlanság fátylát borítva juthatunk el:

- Minden embernek kijár az egyenlő szabadság, amíg ezzel más szabadságát nem veszélyezteti.
- Ha mégis elkerülhetetlen az egyenlőtlenség, ez az aránytalanság csak a legrosszabbak javára szolgálhat, feltéve, hogy a társadalmi dinamika senkit sem rögzít valamilyen előre megszabott szerepben.

Bár Rawls műve elismerten túlhaladja a klasszikus liberalizmust és utilitarizmust, bírálói kritizálják elmélete túlságosan absztrakt voltát, eklekticizmusát, módszertani individualizmusát és etikai fogalmainak olykori bizonytalanságait.

4. Az igazságosság aspektusai

A) Gazdaság és igazságosság

A gazdasági racionalitás önmagában nem enged teret a szolidaritásnak, ami igazságtalanságot okoz. A szabadpiaci verseny kevés gazdagot és sok szegényt eredményez. A szociális igazságosság fogalmát, fentiekre tekintettel, XI. Pius pápa vezette be az egyház szociális tanításában:

„A gazdasági és társadalmi fejlődéssel párhuzamos gazdagodásból úgy kell részesíteni az egyes embereket és csoportokat, hogy a társadalom egészének java, a közjó sértetlen maradjon. A szociális igazságosság és jogszerűség tiltja, hogy az egyik osztály kizárja a másikat a termelés növekedésében való részesedéséből.

Ha tehát a gazdagok osztálya jó dolgában mit sem törődve a dolgok helyes rendjével azt véli, hogy neki minden, a munkásoknak pedig semmi sem jut, nem kevésbé sérti meg ezt a törvényt, mint a munkásosztály, ha az őt ért jogsérelem miatti haragja tüzeiben és jogának tudatában saját magának igényli mindazt, ami saját keze munkájának eredménye, ha minden nem munkával szerzett tulajdont és jövedelmet, bármilyen jellegű is, bármilyen funkciót is lát el a közösség életében, minden egyéb körülménytől függetlenül, csak mint ilyent, mint nem munkával szerzett jogot támad és el kíván törölni.

Mindenkinek meg kell kapnia a javakból az őt megillető részt, el kell érni, hogy a megtermelt javak eloszlása a közjó, vagyis a szociális igazságosság szabályainak megfelelően álljon helyre, és azokhoz igazodjék, mert minden józan ember tudja, hogy ma az elosztás rendjét néhány dúsgazdag és számtalan szegény ember közti mérhetetlen nagy különbség következtében súlyos mértékvesztés nyomorítja meg.”¹¹

Ugyanakkor az igazságosságot nemcsak a korlátlan individualizmussal, de a kényszeregyenlőséget megvalósító kollektívizmussal is szembeállítjuk. Az igazságos emberi élethez el kell fogadni a magántulajdont. A szegények, a hátrányos helyzetűek igazi védelme abban a lehetőségben mutatkozik meg, hogy a szabadságjogok és bérvizonyok együttesen arra képesítik őket, hogy maguk is vállalkozóként jelenhetnek meg. A minden embernek kijáró igazságosság és méltányosság megköveteli, hogy a

munkásnak annyi bért fizessenek, amennyi az emberhez méltó élethez és a családtartásra elégséges. Abból a természetjogi elvből kiindulva, mely szerint Isten a teremtésben az egész emberiségnek adta a Földet: „a Föld, még ha magánemberek között osztják is fel, ezáltal nem szűnik meg a köz javát szolgálni, mert nincs ember, aki ne a Föld termékeiből élne, így akiknek nincs birtokuk, azok munkaerejükre vannak utalva, és azáltal kell biztosítani megélhetésüket és emberi méltóságukat.”¹² Ezért a magántulajdon fenntartása mellett a hátrányos helyzetben lévőkre figyelő attitűd szükséges az igazságos bér- és elosztáspolitikához.

B) Személyi méltóság és igazságosság

A keresztény szociális tanítás vallja, hogy minden ember abszolút értéket képvisel. Személyi volta felülmúlja a gazdasági és társadalmi kereteket. Minden ember élete fontos, függetlenül gazdasági és társadalmi hasznosságától.

A demokratikus intézményrendszer feladata, hogy a tulajdon következtében szükségképpen kialakuló egyenlőtlenségeket csökkentse, a szegregációs tendenciákat tompítsa, és biztosítsa a társadalmi mobilitás lehetőségét.

„A személy tisztelete, az emberi méltóság kijár minden embernek, bármennyire elesett réteghez tartozzon is, függetlenül attól, hogy az elesettség forrása a fizikai erő fogyatkozása vagy a gazdasági és politikai hatalomnélküliség, a hajléktalanság vagy éppen az illető erkölcsi fogyatékos-sága és bűnei. Az egyház kiáll a kitaszítottakért, a sehová sem tartozókért, síkra száll minden diszkrimináció ellen az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében.”¹³

C) Igazságosság és sokféleség tolerálása

A társadalmi igazságosság alapjai a sokféleség elismerése és a segítség kölcsönössége.¹⁴ Egy társadalom életrevalósága azon múlik, hogy a különféle életformák mekkora változatosságát képes tolerálni, azaz a különbségeket az együttélés előnyére fordítani.

A sokféleség fenntartásához fűződő közösségi érdek, a szolidáris együttműködés megpasztalt előnyei, valamint a mások iránti részvét és

tisztelet erkölcsi követelménye egyaránt azt sugallják, hogy egy társadalom ne tűrje el az embertelen bánásmódot egyetlen tagjával szemben sem, és találjon megoldást az ínséget szenvedők megsegítésére. Csak a kölcsönös szolidaritás lehet igazságos.

5. Szociális igazságosság és szociális szeretet

Igazságosság és szeretet nem zárják ki egymást, sőt csakis szoros összetartozásukban biztosítják az emberi társadalom fennmaradását és kibontakozását. Kölcsönösen kiegészítik egymást, egymásnak éltetői és támaszai.

A jogban van valami kemény és szétválasztható függetlenség érzelműl és vonzódástól. Így hát az igazságosság, gyakorolja bármilyen hűen is, csupán arra képes, hogy a szociális ellentétek vitapontját szétoszlassa, de arra már nem, hogy a szíveket legbelül összekapcsolja egymással.

Az emberek szociális békéje és együttműködése belső érzelmi összetartozást feltételez, ami nem jelenti azt, hogy a szeretet helyettesíthetné a kijáró, de megtagadott igazságot. „A munkásnak nincs szüksége arra, hogy alamizsnaként fogadja el azt, ami őt az igazságosság szerint megilleti, de az igazságosság által kimért nehéz kötelességeket se próbálja meg senki az irgalmasság kis adományai-val megváltani.”¹⁵

A házastársi szeretettől, a gyermeki szeretettől, a baráti szeretettől eltérően a szorosabb értelemben vett szociális szeretet odaadó elismerése és igénye mind a társadalmi kötöttségekben és alakulatokban rejlő értékeknek, mind az egyéneket és a csoportokat közjából megillető részesedésének. A szociális szeretet kész a közös önzetlen szolgáltatására, nem sajnálja megadni mindenkinek a maga társadalmi rangját. Fontos feladatok hárulnak a szociális szeretetre a hivatások, csoportok és osztályok kapcsolataiban. A szociális szeretet azon van, hogy a konfliktusokat a megegyezés eszközeivel simítsa el. Látja és keresi azt, ami békítő, ami közös. Tompítja az igazságosság követelményeinek zordságát és szigorát. Semmi sem idegenebb számára, mint az osztálygyűlölet. Legyen szó akár az osztályok között felvetődő, ám nem fékevesztett, homlokegyenest a szociális szeretetbe ütköző vitáról, ebben a helyzetben mégis mind a szociális igazságosság, mind a szociális szeretet elvárja, hogy a társadalmi viszonyok újrakezdése útján mindent

elkövessenek az osztályszakadás megakadályozása érdekében. Mindamelllett a szociális szeretet alkotásai és ösztönzései révén nem ritkán a szociális igazságosság útját egyengeti: „A ma igazságossága a tegnap szeretete, a ma szeretete a holnap igazságossága.”¹⁶

Az egyes emberek és népek közötti kapcsolatokat nem a félelem, hanem a szeretet határozza meg; sajátja, hogy az embereket őszinte, sokrétű együttműködésre ösztönzi, amiből tömérdek anyagi és szellemi jó sarjad. Arra tanít bennünket, hogy megkülönböztessük a tévedést, amely mindig elvetendő, és a megtévesztőt, amely méltóságát mint személy mindenkor megőrzi, még ha hamis vagy némileg helytelen vallásos felfogások terhelik is.

VI. Pál pápa szólította fel korunk emberiségét, hogy a kudarcba fúló kapitalista és kommunista társadalom helyett valósítsa meg a „szeretet civilizációját”. Ennek a civilizációnak négy alapelve van:

- a) Mindennél fontosabb az ember, tehát fontosabb az ember a tőkénél, pénznél, a vagyonnál, a haszonnál, a hatalomnál, a szervezeteknél, a szabályoknál, a szertartásoknál. Tehát nem a tőke, hanem a munka legyen a gazdasági rend alapja. Az Isten által teremtetett minden földi jó elsősorban az összemberiség életének fenntartására van rendelve. A magántulajdon rendszere csak eszköz arra, hogy ezek a javak bőségesen, az igazságosság és szeretet mércéje szerint jussanak minden embernek. A magántulajdon tehát jogos, de vannak korlátai. Ezért az állam joga és kötelessége, hogy megfelelő adórendszerrel, földreformmal és egyéb intézkedésekkel biztosítsa azt, hogy a magántulajdon joga ne fajuljon mások kizsákmányolásává és kirívó társadalmi egyenlőtlenségek forrásává.
- b) Szeretettel egyesülve létezni fontosabb, mint anyagi javakat birtokolni. A létezés és a birtoklás problémája a mai világ egyik legégetőbb kérdése. Sok mai ember javak halmozásával törekszik boldoggá lenni, de hiába. A féktelen birtoklásvágy csak viszálty és elégedetlenséget szül. Birtoklási vágy nélkül tisztelni a szépséget, birtoklásvágy nélkül szeretetben egyesülni az Istennel és az emberekkel: ez az igazi boldogság útja.
- c) Az etika fontosabb, mint a technika. A tudomány és technika vívmányai döntően járulhatnak hozzá az emberek boldogításához, de csak akkor, ha követik az etika követelménye-

it. Az olyan technika értékes, mely az ember életét előmozdítja, kultúráját növeli, kapcsolatait mélyíti, testi-lelki fejlődését elősegíti

- d) A társadalom igazságosságon és irgalmas szereteten alapuljon. Igazságosság nélkül nincs tartós béke, és nincs emberhez méltó élet. De, amint II. János Pál pápa *Dives in misericordia* Deus kezdetű enciklikájában kifejtette, nem elegendő az igazságosság. Minthogy a társadalom esendő, gyenge emberekből áll, az igazságosságon kívül feltétlenül szükség van megbocsátó, irgalmas szeretetre. Akik irgalmas szeretet nélküli igazságossággal akarnak új és jobb társadalmat alkotni, azok az előző társadalomban látható igazságtalanságoknál is nagyobb igazságtalanságokat fognak teremteni.

Aquinói Szent Tamás úgy fogalmaz: „Az igazságosság nélküli irgalmasság felbomlást szül, de az irgalmasság nélküli igazságosság egyenlő a kegyetlenséggel. Az emberek közötti békét és egyetértést az igazságosság parancsára nem őrizhetjük meg, csak akkor, ha meggyökerezik közöttük a szeretet.”

Szociális szeretet

A szeretet az egész társadalometika legmagasabb rendű, egyetemes kritériuma. Az igazság, az igazságosság és a szabadság értéke a szeretetből mint legmélyebb forrásukból születik meg és fejlődik.¹⁷

A „szociális szeretet” (*dilectio socialis*) megnevezés Aquinói Szent Tamástól származik.¹⁸ A kifejezést ma a szociális igazságossággal szoros összefüggésben használjuk.

XI. Pius pápa hangsúlyozta, hogy a társadalmi és gazdasági élet irányító elve az igazságosság és a szociális szeretet:¹⁹

„A népek és az egész társadalmi élet intézményeit teljesen az igazságosságnak kell áthatnia, mégpedig úgy, hogy valóban hatékonyan érvényesüljön bennük, és főleg, hogy megnyilatkozzék olyan jogrend és társadalmi rend megteremtésében, amely az egész társadalmi életet alakítja. Ami a szociális szeretetet illeti, kell, hogy ennek a rendnek a lelke legyen, amelyet a közhatalomnak oltalmaznia és hatékonyan védelmeznie kell.”

Az igazságosság és a szeretet valóban elválaszthatatlanok a társadalmi és gazdasági élet valóságában, miként az Isten és az embertárs

szeretete. A szeretet minimuma az igazságosság, ami az ember jogainak elismerését és tiszteletben tartását jelenti.²⁰

Az igazságosság csak a szeretet által éri el a maga teljességét. A szeretet és emberbecsülés hazug közhely és botrányos képmutatás mindaddig, amíg a szociális igazságosságnak a társadalmi élei minden vonalán, de legfőképpen a gazdaságpolitikában érvényt nem szerez. A szociális szeretet kész a közjó önzetlen szolgálatára, s nem sajnálja megadni mindenkinek a maga társadalmi rangját. Fontos feladatok hárulnak a szociális szeretetre, különösképp a rendek, hivatások, csoportok és osztályok kapcsolataiban.²¹

A szociális szeretet azon van, hogy a konfliktusokat a megegyezés eszközeivel simítsa el. Látja és keresi azt, ami békítő, ami közös. Semmi sem idegenebb számára, mint az osztálygyűlölet.

A keresztyén szociális tanítás előtt célként egyfajta rendstruktúra lebeg, „amely az igazságban gyökerezik, az igazságosság irányelvei szerint épül fel, az élő szeretet tölti ki, és végül a szabadságban valósul meg. Az egyes emberek és népek közti kapcsolatot nem a félelem, hanem a szeretet határozza meg; ugyanis a szeretetnek mindenekelőtt az a sajátja, hogy az embereket őszinte, sokrétű együttműködésre ösztönzi, amiből temérdek anyagi és szellemi jó sarjad.”²² A szeretet feltételezi az igazságosságot, egyszersmind meghaladja azt, mert az igazságosság „a szeretetben találja meg a maga teljességét.”²³

Az emberi viszonyok egyedül a pusztá igazságosság mércéjével nem szabályozhatók. Az igazságosságot tehát „az emberek közötti kapcsolatok minden területén a szeretetnek kell helyes irányban módosítania, akár jelentős mértékben is, mert a szeretet, mint Szent Pál kijelenti, »türelmes« és »jó-ságos«, más szóval: önmagában hordja az irgalmas szeretet karakterjegyeit, amelyek olyannyira lényegesek az evangéliumban és a keresztyénységben.”²⁴

A szeretetnek nemcsak az egyéni cselekvés szintjén kell megmutatkoznia, hanem teljes mélységükben és belső szerkezetükben meg kell újítani a társadalom szerveződéseit és jogrendjét. Ebben a távlatban a szeretet társadalmi és politikai szeretetté lesz.²⁵

A társadalmi szeretet alkalmassá tesz minket arra, hogy szeressük a közjót, hatékonyan keressük minden ember javát úgy, hogy embertársainkat nem csupán mint egyéneket tekintjük, hanem az őket összekapcsoló társadalmi dimenzióban is elhelyezve.

A társadalmi szintű szeretet a helyzettől függően olyan társadalmi eszközök használatát jelenti, amelyek révén könnyebbé válhat, illetve amelyek képesek megszüntetni a nélkülözést okozó társadalmi tényezőket.²⁶ Olyan társadalomszervezet és társadalomszervezet létrehozására irányul, ahol az embertárs eleve nem kényszerül nyomorban élni.

Josef Pieper három olyan korlátot lát az igazságosság elve érvényesülésének útjában, mely szükségessé teszi a szociális szeretetet.²⁷ Az egyik, hogy az ember teremtmény. Isten az embert szeretetből teremtette, majd Krisztus által megigazultta. Az embernek az a legfontosabb feladata, hogy az isteni szeretetre választ adjon, és nem az, hogy a jog szerint cselekedjen. Az igazságosság elvének másik korlátja az, hogy az ember tökéletlen. A tökéletlen ember nem képes arra, hogy az emberi természetének megfelelő jogait hiánytalanul felismerje és megfogalmazza. Ezeket a hiányokat kell a szeretetnek kitölteni. Végül a harmadik ok, amely korlátozza az igazságosságot, hogy az ember bűnös. Az ember bűnössége miatt szükség volt arra, hogy Isten pozitív törvényt adjon az ember számára. Ez a törvény azonban csak a cselekedetekre vonatkozik, és nem a szándéokra. A szeretet annyiban több, mint a törvényre épülő igazságosság, hogy az emberi jó szándékot is megköveteli.

Nekünk, keresztyéneknek az a meggyőződésünk, hogy aki odaadja magát, és akár egészen elégeti magát szeretetből, az gyűjt kincseket. És aki csak gyűjt, az voltaképpen szétszór.²⁸ A társadalom világában ez a szemlélet nem érvényesül. De a társadalom is meggyőzhető arról, hogy ha mindannyian kíméljük az eszközöket, tartózkodunk az indokolatlan haszon-szerzéstől, kölcsönösen próbálunk egymás emelkedésén is dolgozni, és igyekszünk az egész világunkat kellemes és szép világgá tenni, ha a társadalmi felfogás olyan, hogy az ügyeskedők nem tapsot kapnak, hanem sajnálatot vagy rosszállást, akkor ez a világ kellemesebb világ lesz, mint az, amelyben a gyengébbek eltaposása, selejteződése, víz alá nyomása érvényesül.

A krisztusi szeretet evangéliumi törvénye a kegyelem és a szabadság törvénye. A szeretetnek jelenvalónak kell lennie a társadalmi viszonyokban, és azok egészét át kell hatnia.²⁹

A szeretet a legmagasabb rendű és legnemesebb társadalmi kapcsolati forma, melynek a nemzetközi kapcsolatokat is át kell hatnia. Csak olyan emberiség örülhet valódi és tartós békének, amelyet a szeretet civilizációja ural.³⁰

Irodalom

- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, SZIT Kézikönyvek 12, SZIT, Budapest, 2007.
- Arno Anzenbacher: Keresztény társadalometika, SZIT, Budapest, 1999.
- Arisztotelész: Politika, Gondolat Kiadó, 1984.
- Arisztotelész: Nikomakhoszi Etika, Európa Kiadó, 1997.
- Aquinói Szent Tamás: De Caritate, art 9., Gondolat Kiadó, Budapest, 1997.
- Augustinus: De Civitate Dei, Kairosz Kiadó, Budapest, 2006-2008.
- XIV. Benedek: Caritas in veritate, SZIT, Budapest, 2009.
- Beran Ferenc: Etika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: Az ember útja, SZIT, Budapest, 2012.
- Boda László: Emberré lenni, vagy birtokolni. Don Bosco Kiadó, Budapest, 1991.
- Boda László: Természetjog, erkölcs, humánium. SZIT, Budapest, 2001.
- Böckle, Franz: A morálteológia alapfogalmai, Bécs, OMC, 1975.
- Bolberitz Pál: A keresztény bölcselet alapjai. SZIT, Budapest, 2003.
- Dr. Cserháti József és dr. Fábián Árpád szerk.: A II. Vatikáni Zsinat tanítása – Gaudium et spes konstitúció. SZIT, Budapest, 1975.
- Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously. London, 1984.
- Farkas Péter: A szeretet közössége. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.
- Farkas Péter: A szeretet civilizációjáért. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
- Freinberg, Joel: Társadalomfilozófia. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Fromm, Erich: Birtokolni vagy létezni? Akadémia Kiadó, Budapest, 1994.
- Frivaldszky János: A természetjog történeti nézőpontjából. SZIT, Budapest, 2002.
- Giesswein Sándor: Társadalmi problémák és keresztény világnézet. SZIT, Budapest, 1907.
- Gillet, Michel: Justice et Charitate. Párizs, 1928.
- Habermas, Jürgen: A kommunikatív cselekvés elmélete I-II., ELTE, Budapest, 1985.
- Hayek, F.A.: Út a szolgasághoz. Századvég Kiadó, Budapest, 1992.
- Höffner, Joseph: Keresztény társadalomelmélet. SZIT, Budapest, 1992.
- II. János Pál: Ceritesimus Annus. SZIT, Budapest, 1991.
- Karácsony Sándor: Magyar lélek. Helikon Kiadó, Budapest, 1986.
- Kecskés Pál: A keresztény társadalomszemlélet irányelvei. Jel Kiadó, Budapest, 2001.
- Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika 1920–1945. New York, 1954.
- Lányi András: Válogatott tanulmányok. PTE BTK, Pécs, 1996.
- Johannes Messner: Das Naturrecht Hunboldt, Berlin, 1984.
- Mihelics Vid: Az új szociális állam. SZIT, Budapest, 1931.
- Muszolay István: Az egyház szociális tanítása, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.
- Nell-Breining, Oswald van: Kapitalismus-kritisch betrachtet. Herder, Freiburg, 1986.
- Nozick, Robert: Anarchy, State and Utopia. New York, 1974.
- Pieper, Josef: A négy sarkalatos erény. Vigilia Kiadó, Budapest, 1996.
- Platón: Az állam. Európa Kiadó, Budapest, 1987.
- Rawls, John: Az igazságosság elmélete. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- Strauss, Leo: Természetjog és történelem. Pallas Studio, Budapest, 1999.
- Tomka Miklós: Egyház a társadalomban. PPKE Társ. tud. műhely 8., Piliscsaba, 2006.
- Tomka Miklós és Goják János szerk.: Az Egyház társadalmi tanítása – Dokumentumok, SZIT, Budapest, 1993.
- Domitius Ulpianus: Ad edictum libri LXXXV., Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.
- Virth László: Katolikus társadalmi alapértékek, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1999.
- Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika. SZIT, Budapest, 1998.

Jegyzetek

- 1 Gent III., 129.
- 2 Summa theol., II., 58.
- 3 Dignitatis humanae zsinati nyilatkozat alapján.
- 4 Kecskés Pál: A keresztény társadalomszemlélet irányelvei, Jel Kiadó, Bp., 2001:42
- 5 Boda László: Emberré lenni, vagy birtokolni? Szent József Kiadó, Bp., 1991:11
- 6 Platón Az állam; Törvények, Gorgiasz című műveiben.
- 7 Arisztotelész Nikomakhoszi Etika című művében.
- 8 Ulpianus Digesta című művében.
- 9 Szent Ágoston De civitate Dei című művében.
- 10 Aquinói Szent Tamás: A teológia foglalata. Első rész 2., 261., 263.
- 11 XI. Pius pápa: Quadragesimo Anno, 1931:57–58
- 12 XIII. Leó pápa: Rerum novarum, 1891:7
- 13 Magyar Katolikus Püspöki Kar: Igazságosabb és testvériesebb világot c. körlevele, 1996:24
- 14 Lányi András: Lehet-e a társadalom „igazságos”? In: *Válogatott tanulmányok*, PTE BTK, 75-76.
- 15 XIII. Leó pápa: Rerum novarum, 1891:41
- 16 VI. Pál pápa: Evangelii Nuntiandi, 1975.
- 17 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. Az Igazságosság és Béke Pápai Tanács, Szent István Kézikönyvek 12., SZIT, Budapest, 2007.
- 18 Aquinói Szent Tamás: De Caritate art 9.
- 19 XI. Pius pápa: Quadragesimo Anno 88., In: *Az egyház társadalmi tanítása*, szerk.: Tomka Miklós és Goják János, SZIT, Budapest, 1992.
- 20 Muzslay István: Az Egyház szociális tanítása, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.
- 21 Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás, SZIT, Budapest, 2002.
- 22 XXIII. János: Pacem in terris V., In: *Egyház társadalmi tanítása*, id. mű
- 23 XXIII. János: Pacem in terris V., In: *Egyház társadalmi tanítása*, id. mű
- 24 II. János Pál pápa: Dives in misericordia kezdetű körlevele, AAS 96 (2004) 120.
- 25 Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 204–208.
- 26 Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 204–208.
- 27 Josef Pieper: A négy sarkalatos erény, Vigilia Kiadó, Budapest, 1996.
- 28 Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogász etika, SZIT, Budapest, 1994.
- 29 A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1889, SZIT, Budapest, 1994.
- 30 II. János Pál pápa: Üzenet a béke világnapján, id. mű